

Jelleke de Nooy van Tol

VOOR LEVERS

*Pioniers, koplopers, volgers,
verbinders, boowers, slopers en kantelaars*

SANTASAD^o

VAN DE NIEUWE SAMENLEVING

Jelleke de Nooy van Tol

VOOR LEVERS

VAN DE NIEUWE
SAMENLEVING

"Change the story, change the future."

– DAVID C. KORTEN

SANTASADŌ

— INHOUD —

— VOORWOORD —

door Marjan Minnesma

5

— INLEIDING —

— HOOFDSTUK 1 —

Transition Twenties

25

- 1.1 In de tussentijd 26
- 1.2 Naar een regeneratieve samenleving 28

— HOOFDSTUK 2 —

Change the story, change the future

35

— HOOFDSTUK 3 —

Naar een nieuwe economie

43

- 3.1 Donuteconomie 49
- 3.2 De zes gouden sleutels 52
- 3.3 Naar een impacteconomie 57
- 3.4 Brede welvaart 62
- 3.5 Naar een circulaire economie 65
- 3.6 Platform Duurzame en Solidaire Economie 67
- 3.7 Naar een regeneratief geldsysteem 70
- 3.8 United Economy 75
- 3.9 Naar een postgroei-economie, het kan 76
- 3.10 Degrowth, oftewel ontgroei 80
- 3.11 The Economy for the Common Good, Een economisch model voor de toekomst 82
- 3.12 Sustainable Finance Lab 83
- 3.13 The Capitals Coalition 85
- 3.14 Netwerk Nederlandse Economische Denktanks 86
- 3.15 De Wellbeing Economy Alliance Nederland 87

— HOOFDSTUK 4 —

Herverbinding met de natuur

89

- 4.1 Vanuit verbinding leven en werken 91
- 4.2 We kunnen niet op dezelfde manier verder leven 96
- 4.3 Hoe zorg ik als ambtenaar voor die verbinding? 97
- 4.4 Samenleven met Moeder Aarde 99
- 4.5 Leven in het calamiteitperk 102
- 4.6 Ruimte voor de nieuwe samenleving 104
- 4.7 Het moment is nu, wees moedig! 105

— HOOFDSTUK 5 —

Regeneratie van onze ecosystemen

109

- 5.1 Wereld Natuur Fonds 111
- 5.2 Kjeld Werther en klimaatrechtvaardigheid 112
- 5.3 Stichting De Noordzee 113
- 5.4 Ambassade van de Noordzee 113
- 5.5 International Union for the Conservation of Nature 114
- 5.6 Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten 115
- 5.7 METEN=WETEN 116
- 5.8 ARK Rewilding Nederland 116
- 5.9 Deltaplan Biodiversiteitsherstel 117
- 5.10 Collectief Natuurinclusief 118
- 5.11 Rechten van de rivier 118
- 5.12 Drinkbare rivieren 119
- 5.13 Plant een boom 120

- 5.14 Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen voor biodiversiteit 121
- 5.15 Natuur & Milieu 122

— HOOFDSTUK 6 —

Regeneratieve boeren

125

- 6.1 De levende bodem 127
- 6.2 Howard Koster, de Biesterhof 131
- 6.3 Joost van Schie, boerderij de Eenzaamheid 135
- 6.4 Bodemzicht 138
- 6.5 Regeneratieve akkerbouw 140
- 6.6 Wouter van Eck, voedselbosvoorlever 142
- 6.7 Welmoed Deinum, de Graasboerderij 144
- 6.8 Klarien Klingen, Toekomstboeren 146
- 6.9 We Are The ReGeneration 151

— HOOFDSTUK 7 —

Naar een regeneratief voedselsysteem

155

- 7.1 Maatschappelijke beweging naar regeneratieve voedselsystemen 159
- 7.2 Regionalisering en korte ketens 165
- 7.3 Grote multifunctionele regeneratieve voorbeeldbedrijven 169
- 7.4 Organisaties voor regeneratief landgebruik 172
- 7.5 Boerenverenigingen die werken aan een regeneratieve toekomst 175
- 7.6 Voedsel Anders 179
- 7.7 Transitiecoalitie Voedsel 180
- 7.8 Robin Food Coalition 181
- 7.9 Deltaplan Biodiversiteitsherstel 182
- 7.10 Programma Re-Ge-NL 183
- 7.11 De omschakelaars 184
- 7.12 Transitie naar een nieuw landbouwsysteem 184
- 7.13 Naar een duurzamer voedselsysteem in Europa 185
- 7.14 Transitie naar agroecologie 187
- 7.15 Biologisch wordt booming 187
- 7.16 Plant Based Treaty 188
- 7.17 Urgenda, Landinzicht en 7 Vinkjes 189
- 7.18 Handel Anders! 190
- 7.19 Landbouw en gezondheid 191

— HOOFDSTUK 8 —

Regeneratief ondernemen

193

- 8.1 We gaan voor planet, people en purpose 196
- 8.2 Naar een florerende samenleving 201
- 8.3 De Regeneratie Coöperatie 204
- 8.4 Verbindend organiseren 205
- 8.5 Regeneratieve marketing 206
- 8.6 United Economy 209
- 8.7 Impact033 211
- 8.8 Climate Cleanup 211
- 8.9 7 Billion Presidents 213
- 8.10 De ReUse Alliance voor een circulaire meubelsector 213
- 8.11 Kledingrecycling en kringloopwinkels 215
- 8.12 Kledingproductie en -consumptie, het kan anders 216
- 8.13 Biobased bouwen 218
- 8.14 Gideon en regeneratief bouwen 220
- 8.15 Circulair inkopen 222
- 8.16 Klimaatbeleid: bedrijven initiëren, overheid ondersteunt 225
- 8.17 Grote bedrijven verplicht tot vergaand klimaatplan 226
- 8.18 Groene en blauwe netten 228
- 8.19 MVO Nederland: het systeem moet op de schop 231

— HOOFDSTUK 9 —

De bewuste samenleving organiseert zich	233
9.1 Organiseren zoals de natuur	235
9.2 Natuurlijk Sociaal Contract	236
9.3 De Zoöp	240
9.4 De Commons	241
9.5 Noorden Duurzaam	244
9.6 Verenigde Naties: 'Nog twee jaar om de wereld te redden'	246
9.7 Anders kijken, anders besluiten	247
9.8 Krijgt de toekomst haar eigen besluitvormende stem?	248
9.9 Krijgt de natuur haar eigen rechten?	249
9.10 Waardevol regeren betekent sturen op brede welvaart	250
9.11 De transformatieve overheid	251
9.12 Klimaatactie is vanaf 2024 een plicht van nationale overheden	251
9.13 Burgerberaden	252

— HOOFDSTUK 10 —

Buurtten, gemeenschappen en commons	255
10.1 Pleidooi voor de plek	257
10.2 Stadmakers	263
10.3 De Vreedzame Wijk	266
10.4 Van Tophotel naar Ecodorp	268
10.5 LiberTerra	272
10.6 Hart voor de K-buurt	273
10.7 Creabitat	275
10.8 Natuurlijk Samen	276

— HOOFDSTUK 11 —

Gebiedsgedreven ontwikkeling	277
11.1 Voedsellandschap Landgoed Grootstal	281
11.2 De Vereniging Agrarisch Landschap Achterhoek en het Markemodel	285
11.3 Gebiedscoöperatie Mariahoeve en Marlot	289
11.4 Methode OM	291
11.5 De Fruitmotor als motor voor gebiedsontwikkeling	294
11.6 Bioregio's	298
11.7 Uitvoeringskracht gebiedsprocessen	299
11.8 Vrije actoren	303
11.9 De gebiedsofferte	304
11.10 Een overheid die meebeweegt	305
11.11 Plekmakers	306

— HOOFDSTUK 12 —

Regeneratief leren	309
12.1 Regeneratief onderwijs	312
12.2 Transformerend leren	314
12.3 Integrale kindcentra	315
12.4 Coöperatie Leren voor Morgen	317
12.5 Our New Economy	319
12.6 De vrijeschool	320
12.7 Freinetscholen	321
12.8 BEING THE SCHOOL	322
12.9 Democratisch onderwijs	323
12.10 Live-to-Be	324
12.11 Leren in een academie	325
12.12 De Veranderschool	331
12.13 The School for Moral Ambition	334
12.14 Transformatief Duurzaamheidsonderwijs	334
12.15 Nieuwe ontwikkelingen	335

— HOOFDSTUK 13 —

Regeneratieve gezondheid	341
13.1 Machteld Huber en Positieve Gezondheid	345

13.2 Chantal Walg, focus op wat we wél willen	348
13.3 Debbie Leeuwis: leren luisteren naar je lichaam	349
13.4 Gezonde bodems als voorwaarde voor gezond zijn	350
13.5 Planetary Health	352
13.6 De tijd dringt	353
13.7 Een nieuwe eed van Hippocrates	356

— HOOFDSTUK 14 —

Versnellers en verbinders	359
14.1 MAEX – Social Handprint	362
14.2 GreenWish, ruimte voor maatschappelijk initiatief	364
14.3 Duurzame Dinsdag	364
14.4 Babette Porcelijn: 'Het is aan ons'	367
14.5 Katalysator Louise Boelens	368
14.6 Duurzaam leven, het kan wel!	370
14.7 52 Weken Duurzaam	371
14.8 Number 5 foundation	372
14.9 Ministerie van de Toekomst	373
14.10 Tienduizenden Nederlanders vragen meer klimaatactie	374
14.11 Nederland fossielvrij	374
14.12 Greenpeace	375
14.13 Just Enough	376
14.14 De tegentijd	376
14.15 Extinction Rebellion	377
14.16 DeGoedeZaak	378
14.17 Agenda 2029	378
14.18 Het Groene Brein	380
14.19 Stop Ecocide Internationaal	380
14.20 Foodwatch	381
14.21 KlimaatGesprekken	382
14.22 Online communities voor verandering	383

— HOOFDSTUK 15 —

Zichtbaarmakers	385
15.1 Only Planet	387
15.2 Re-Story, omdat het hoog tijd is voor een nieuw verhaal	388
15.3 MaatschapWij	389
15.4 De Optimist	391
15.5 We Are the ReGeneration	391
15.6 Change Inc., platform om de toekomst te versnellen.	392
15.7 Postcast, verhaal voor de verandering	393
15.8 The Happy Activist	394
15.9 Mindshift via BoomTelling	394
15.10 Podcasts	395
15.11 De emergente cultuur wordt zichtbaar	397

— HOOFDSTUK 16 —

Mogelijkmakers	399
16.1 Stichting DOEN	401
16.2 Het Triodos Regenerative Money Centre	402
16.3 Maarten van Dam en Pymwymic	403
16.4 Wouter Veer, ifund	404
16.5 Aardpeer	405
16.6 Adessium Foundation	405
16.7 Stichting Delen geeft meer	406

— HOOFDSTUK 17 —

Bundeling van krachten	407
-------------------------------	------------

— EN VERDER NOG... —

Wellbeing Economy Alliance Nederland	420
Reflectie	422
Over de auteur	424
Register van personen en organisaties	426

The background is a solid orange color. Overlaid on this are several abstract, lighter orange shapes. On the left, there are concentric, hand-drawn style circles. On the right, there is a stylized, elongated figure that resembles a person or a plant, with a circular head and a long, flowing body. The overall aesthetic is minimalist and organic.

— VOORWOORD —

door Marjan
Minnesma

De tijd is rijp om te laten zien dat wij het echt anders willen. Steeds meer mensen nemen deel aan die omslag in onze maatschappij. Door werk te maken van duurzaam wonen, andere mobiliteit, beter voedsel, nieuwe productie en anders consumeren. Door nieuwe verbanden aan te gaan en mét in plaats van tegen elkaar te werken.

 <https://rebrand.ly/ehb3b0l>

Velen van ons worden moe en terneergeslagen van alle ellende en doemscenario's: de opwarming van de oceanen, onomkeerbare tipping points, verdwijnende ecosystemen, 3,5 graad opwarming, oorlogen en polarisatie. Dan steken we liever ons kop in het zand, we laten de moed zakken of geven de schuld aan anderen. Intussen willen we heel graag verandering: naar een inclusieve samenleving, prettige leefomgeving, prettig werk, voldoende voedsel, schoon water en gezondheid. En ja, liefst ook voor mensen elders en vooral voor onze kinderen en kleinkinderen. Het CPB meldt dat 70 procent van de Nederlanders dat wil.

Maar #hoedan? In je eentje krijg je soms het gevoel dat je niet tegen 'het systeem' op kunt. En toch is ieder van ons nodig, want samen brengen we de verandering teweeg. Wat we nodig hebben is een perspectief, een beeld dat de wereld er over tien jaar al anders en beter uit kan zien. Als we ons die nieuwe wereld kunnen voorstellen, dan kunnen we ons daarop richten en er naartoe werken.

We zoeken voorbeelden van een inclusieve samenleving waar iedereen voor elkaar zorgt. Van een economie die niet op nog meer groei en winst voor aandeelhouders stuurt, maar die de belangrijke functies in de samenleving ondersteunt, zoals onderwijs, mobiliteit, gezondheid, schoon water, levende bodem, schone lucht en biodiversiteit. We zoeken voorbeelden van bedrijvigheid die circulair en regeneratief is, die in plaats van een negatieve voetafdruk een positieve impact heeft, nu en later. En liefst ook voorbeelden van hoe je die veranderingen realiseert.

Die nieuwe samenleving is er al!

Al die perspectieven en voorbeelden zijn er al. Die worden gebouwd door mensen die vanuit hun verlangens de toekomstige manier van werken en leven vormgeven.

We zien een veelheid aan organisaties, bedrijven, beleidsmakers, burgers en NGO's, allemaal mensen die stappen zetten naar die betere wereld. De transitie in de ene sector beïnvloedt de transitie in andere sectoren, ze werken complementair aan elkaar. En alle sectoren vragen dat de economie weer dienend wordt aan de samenleving. Bovendien zijn er heel veel verbinders, versnellers, zichtbaarmakers, bewustmakers en mogelijkmakers die het proces versnellen. Juist in 2025 wordt die gezamenlijke inspanning zichtbaar.

Al deze nieuwe ontwikkelingen krijgen nu vorm, alleen merken we ze vaak niet op omdat we in onze eigen bubbel zitten. Dit boek neemt je mee langs alle sectoren en laat zien hoeveel er overal gebeurt. Dat geeft ons hoop. Nu je erop kunt vertrouwen dat anderen in hun domein bezig zijn, valt het minder zwaar om te doen wat jij te doen hebt in jouw domein. Hoe klein ook.

Urgentie

Ja, het is urgent dat we veranderen en dat steeds meer mensen mee gaan doen met die verandering. Voel je welkom om je aan te sluiten bij een of meer van de mooie initiatieven, ga ook voorleven hoe het anders kan en maak deel uit van de *early majority* die meedoet. Samen krijgen we het voor elkaar. En als klein land is Nederland in de unieke positie om het voortouw te nemen. Als het hier kan dan kan het elders ook. Misschien is de transitie naar een ecologische economie wel ons nieuwe exportproduct.

Marjan Minnesma, directeur van Stichting Urgenda

Het kan! Alleen een zeer forse reductie van economische activiteit kan (nog meer) grote rampen voorkomen, zegt Jason Hickel in november 2024 als gast bij het nieuwe ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG). Als we stoppen met de productie van vervuilende goederen krijgt 99% van de mensheid een beter leven, met minder consumptie, maar meer welvaart en welzijn van mens en planeet.

Artikel CPNB 'We kunnen de aarde redden. Maar willen we dat?'

 <https://rebrand.ly/sdqfoj1>

SAMEN
sneller
DUURZAAM

Artikel 'Samen Sneller Duurzaam'

 <https://rebrand.ly/buwkor0>

The background is a solid orange color. A large, stylized white graphic is centered on the page. It consists of a horizontal line that curves upwards at both ends, with a large, ornate swirl on the right side. The word "Inleiding" is written in white, sans-serif font, centered over the horizontal part of the graphic.

— Inleiding —

‘Versnelling in de Transitie’,
een artikel in *The Optimist*.
 <https://rebrand.ly/rzobxpj>

Wat is jouw rol in de systeem-
verandering?

- Beschermers, leiders in het oude systeem die ruimte maken voor vernieuwers
- Genezers, zij die de ‘gewonden’ door het oude oplappen en hopelijk naar het nieuwe wijzen
- Visionairs, zij die het nieuwe zichtbaar maken
- Pioniers, zij die het nieuwe uitproberen
- Vertellers, zij die het nieuwe naar buiten uitdragen
- Fools, zij die (oude en nieuwe) leugens ontmaskeren en lichtheid brengen
- Verbinders, zij die nieuwe geesten verbinden tot netwerken
- First followers, zij die zich als eerste aansluiten
- Structuur brengers, zij die het nieuwe werkbaar ordenen en opschalen

Door Floris Koot, vrij naar
Margaret Wheatley

De nieuwsbrief WEAll-Nederland
laat zien hoeveel er al gebeurt in
de transitiebeweging.

 <https://rebrand.ly/elivpop>

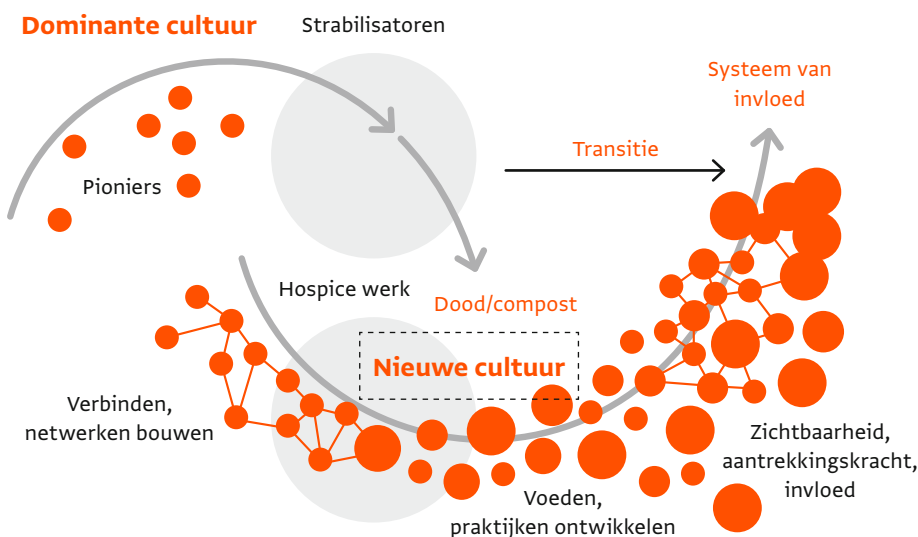
Met dit boek wil ik zichtbaar maken hoe er in Nederland en Vlaanderen gebouwd wordt aan een nieuwe, inclusieve en ecologische samenleving. En hoe groot en breed die beweging al is. Die transitie is al enige tijd bezig, zo tussen de bedrijven door, in de chaos van dit transitietijdperk. In deze tussentijd gebeurt het. Nieuwe initiatieven en organisatievormen, andere vormen van eigendom, anders bouwen, nieuwe vormen van buurten en gemeenschappen. Allemaal stukjes van de ontluikende samenleving met regeneratieve manieren van werken en leven, en een veranderende economie die stuurt op welzijn van mens en planeet.

Niemand lijkt te merken dat het al op zoveel plekken gebeurt, want we zitten in onze eigen bubbel en zien nauwelijks wat er daarbuiten gebeurt. We laten ons overdonderen door het slechte nieuws en zien niet hoe om ons heen een betere samenleving groeit.

Velen van ons — ambtenaren, bedrijven, economen, wetenschappers, medewerkers in zorg, transport, recreatie en onderwijs, en boeren en buitenlui — zijn al bezig om die solidaire en ecologische welzijnssamenleving te creëren. Het lijkt mij nuttig als we van elkaar weten dat we samen bezig zijn, en erop kunnen vertrouwen dat terwijl ik bezig ben om duurzamer te werken, jij in een andere sector bezig bent met jouw aandeel in de transitie. De één bouwt op, de ander bouwt om of breekt af, ieder heeft zo haar rol. Samen zijn we op weg naar een nieuwe economie en een nieuwe organisatie van de samenleving.

Bovendien gaan steeds meer organisaties de krachten bundelen om ervoor te zorgen dat we vóór 2030 de benodigde omslag hebben gemaakt. We werken ernaartoe dat als er over een paar jaar een enorme crisis uitbreekt in de gevestigde economie, die nieuwe samenleving voldoende

Het nieuws vertelt ons alleen wat we door de reguliere lenzen zien: afbraak en een paar pioniers. We zien niet die enorme verzameling van mensen en organisaties die op weg zijn om het nieuwe, duurzame Nederland te bouwen. Bron Ruurd Priester, Veranderschool.

de krachtig ontwikkeld is om met elkaar en met de natuur in een post-groei-economie te floreren.

Over al die initiatieven, organisaties en bewegingen lees je in dit boek; het is een dwarsdoorsnede van de samenleving tussen 2023 en 2025. Met inzichten over hoe de transitie werkt en hoe we bezig zijn met een versnelling. Er zijn verwijzingen naar verenigingen en netwerken waar je bij aan kunt sluiten, en de QR codes verwijzen naar voorbeelden, boeken, films, podcasts, websites en overzichtskaarten.

In 2023 verscheen de eerste versie van dit boek. Inmiddels is er een versnelling en verbreding gaande in de samenleving, in het maatschappelijk middenveld, in gebieden en wijken, en in beleid. En dat gebeurt naast de politieke ontwikkelingen.

Om de voortschrijdende ontwikkeling in de komende jaren zichtbaar te blijven maken, is er, naast dit boek, een interactief platform in ontwikkeling. Toekomstcollectief.nl is een database waar jij of jouw organisatie zelf je initiatief kunt invoeren. Via de zoekfunctie maak je contact met anderen in hetzelfde speelveld of juist in andere bubbels. Als je bijvoorbeeld naar voedselbossen zoekt, zie je de daaraan verbonden academies en organisaties. Maar via die route kom je ook weer bij agroecologie, zorgboerderijen, gezondheid en gebiedsgedreven ontwikkeling terecht, en vandaar ook weer naar veranderende financieringsstructuren en organisatievormen.

Van angst voor de toekomst naar bewustwording en actie

We worden bedolven onder de meest vreselijke nieuwsberichten en films over hoe onze wereld bezig is ineen te storten. Dankzij onderzoeksjournalisten zoals Follow the Money, Tegenlicht, De Correspondent ,

‘De onderstroom bestaat en gedijt bij gratie van mensen die systeemverandering manifesteren: de groene bolletjes. De kunst is om zoveel mogelijk groene bolletjes te vinden en vooral te binden, want heel veel kleine groene bolletjes (individueen) worden samen grote groene bollen (instituten) met grote maatschappelijke macht en kracht. De wereld wordt niet veranderd door een bovenmenselijke impact van enkele individuen maar door de impact van gewoonmenselijke samenwerking!’ — Kees Klomp

De documentaire *The Grab* is misschien wel het beste en hardste bewijs van de ecologisch-economische ineenstorting door rampkapitalisme. Dit is een bespreking van *The Grab* in de Engelse krant *The Guardian*.

<https://rebrand.ly/8vstk6v>

Het is erger dan we denken, en er is hoop! Bekijk de Duurzame Troonrede van Kees Klomp, van september 2024.

<https://rebrand.ly/6e82mnw>

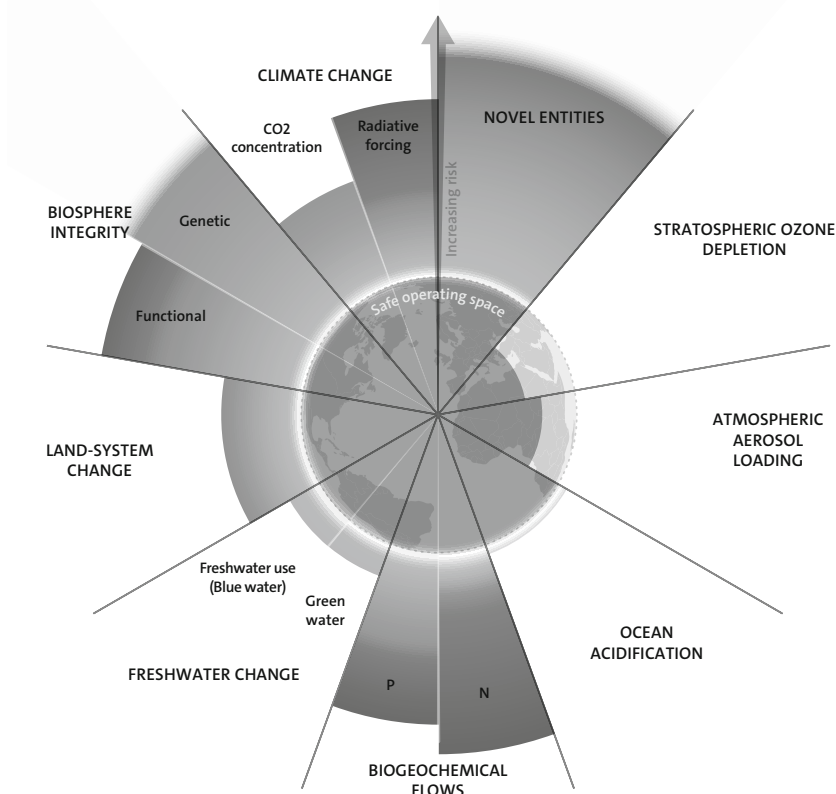

Tien kansen voor een nieuwe wereld, door Bram Vonken

- 1 Van polarisatie naar samenwerken. Geen strijd, wel begrip. Luister en vind je gemeenschappelijke purpose.
- 2 Ook al nemen oorlog en conflict toe, vrede begint bij hoe we zelf met conflicten omgaan, in ons gezin, op ons werk, in onze gemeenschap.
- 3 Onze economie verspilt meer dan ze creëert. Dus kies voor waarde boven winst. Circulaire systemen, lokale ruilnetwerken, lokaal voedsel, hergebruik, lokaal geld.
- 4 Wacht niet op 'de politiek' om iets te veranderen. Veel oplossingen liggen gewoon in onze eigen handen.
- 5 De waarheid wordt overschreeuwd via (social) media. Vertrouw op je intuïtie. Aandacht, vertrouwen en kritisch denken zijn de nieuwe sturende krachten.
- 6 We gaan terug naar de natuur, we zijn er deel van. Natuurinclusief bouwen en leven, regeneratieve landbouw, lokaal voedsel, minder chemicaliën, het kan!
- 7 Gezondheid komt van goede voeding, ademhaling, beweging en rust, van sociale waardering en zelfvertrouwen. Laten we daar aan werken.
- 8 De oude wereld is gebouwd op controle en efficiency, sturen, reguleren, beperken, controleren. De nieuwe wereld komt voort uit vertrouwen en verantwoordelijkheid nemen voor ons eigen leven en de mensen en leefwereld om ons heen.
- 9 Echte verandering begint klein. Niet wachten op verkiezingen, grote bedrijven, overheden of

Vrij Nederland, Foodwatch, Pesticide Action Network en andere aan-de-kaak-stellers komt er steeds meer informatie boven tafel over de oorzaken van uiteenlopende misstanden. Daardoor worden we ons meer bewust van de effecten van ons handelen. Zoals de sociale misstanden in de mijnen waar lithium gedolven wordt voor de batterijen die we nodig hebben om (de in onze ogen geweldig goede) transitie naar elektrisch rijden te realiseren. Of het *land grabbing* in 'zich ontwikkelende landen' om te voorzien in onze voedselbehoefte en onze economie, niet in die van hen. Of de enorme hoeveelheden pesticiden in ons water, in de bodem en in ons lichaam. Daar schrikken we van, maar het geeft ons wel inzicht waar het mis gaat en waar we er iets aan kunnen veranderen.

Het *Stockholm Resilience Centre* liet in 2023 zien dat we in nog meer sectoren de draagkracht van de aarde overschrijden dan het jaar ervoor. Earth Overshoot Day viel in Nederland in 2024 al op 1 april. Dat betekent dat we in die eerste drie maanden alle hulpbronnen hebben verbruikt, gebaseerd op een eerlijke verdeling van alle hulpbronnen over alle mensen op deze aarde. We leven op de pof en maken nu op wat de toekomstige generaties nodig hebben of wat elders nodig is. Een voorbeeld is het zoete water dat wij uit andere landen weghalen in de vorm van bijvoorbeeld tropisch fruit, bloemen, soja, asperges, tomaten, et cetera.

Dit alles wordt veroorzaakt door onze manier van produceren en consumeren. De bovenstaande figuur en het steeds vroeger vallen van Earth Overshoot Day zijn oproepen om er iets aan te doen. In eerste instantie willen we natuurlijk de uitstoot van schadelijke stoffen verminderen

en de schade repareren. We streven naar maximaal anderhalve graad opwarming, vandaar de noodzaak van een energietransitie. En we moeten anders gaan produceren en consumeren. Dit alles is een oproep tot systeemverandering en andere vormen van omgaan met natuurlijke hulpbronnen. Hoe we daar iets aan kunnen doen, lees je in het volgende hoofdstuk, Transition Twenties.

Wat doe jij en kan je wel iets doen?

We hebben te maken met angstaanjagend grote gevaren: overstromingen, bosbranden, te veel regen en te veel droogte door klimaatverandering, de omkering van de golfstroom, biodiversiteitsverlies (geen insecten, krill en vis, geen bevruchting en geen voedsel), gebrek aan schoon zoetwater daardoor massamigratie en oorlogen. En de dreiging van een economische crisis, pandemie en het verliezen van je bestaanszekerheid. Dat is allemaal heel heftig! Wat doe jij dan? Wat doet je werkgever? Wat doet jouw gemeente? Het lijkt zo groot dat we al gauw denken dat we daar niks aan kunnen doen. Het helpt als je weet dat wij mensen (en dieren) op vier manieren reageren op groot gevaar: *freeze, fight, flight of act*:

- Freeze, je bevriest. Je bent zo bang dat je niet meer reageert, je laat het maar over je heen komen. We kennen een dergelijke reactie van slachtoffers van verkrachting. Maar het gebeurt ook als reactie op ontslag, je weet niet meer wat te doen en je valt stil. Het is een coping mechanisme in crisistijden, een manier om jezelf te beschermen, dus heb je even tijd nodig om bij te komen. Maar zoek daarna naar de mooie dingen die ook gebeuren en ontdek dat er mensen zijn die bezig zijn met oplossingen waar je bij kunt aanhaken. Je hoeft het niet alleen te doen. Schrijver en industrieel ontwerper Babette Porcelijn schreef twee mooie boeken, waarin ze ons ervan bewust maakt wat er allemaal scheef gegroeid is en waarin ze oplossingen aandraagt waar je zelf aan kunt bijdragen.
- Flight, je vlucht. Je vlucht weg van de ellende, door bijvoorbeeld met vakantie te gaan, de krant niet meer te lezen, niet meer naar het nieuws te kijken, door je af te zonderen van de samenleving of door te vluchten in nog meer spullen kopen. Maar je wordt er niet blijer van. Het helpt niet, want ieder mens wil iets betekenen voor een ander, ergens bij horen. Wat kun je doen? Kijk om je heen en lees in dit boek met wie of wat je verbinding zou willen maken. Of lees het boek *Actieve hoop* van Joanna Macy en Chris Johnstone (Waerbeke, 2022). Zoek mensen op die jou voeden en waar je energie van krijgt.
- Fight, je vecht. Je reageert, je geeft tegengas, je protesteert. Het kan zijn dat je boos wordt op degenen die in jouw ogen het kwaad zijn. Er ontstaat polarisatie, er is alleen nog maar goed en slecht, en er is geen oplossing. Vraag je af waarom je boos werd. Blijkbaar heeft de ander iets geraakt dat erg pijn doet. Die pijn neemt het stuur van je over. Eckhart Tolle heeft daar mooi over geschreven en verteld. De kunst is om te zien dat jij niet je pijn bent, jij hebt je eigen opdracht in je leven en je moet die pijn een plek geven.

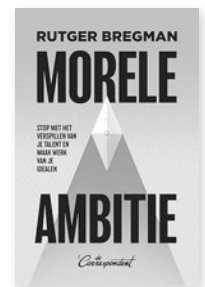

systemen. In buurten, families en gemeenschappen kun je beginnen; daar gebeurt het al!

- 10 Dit is onze kans. Het oude kraakt en piept. De nieuwe beweging is al heel groot, je hoeft alleen maar aan te haken. Kies voor een wereld waarin je wél wilt leven.

We hoeven niet te wachten. We kunnen vandaag al beginnen.

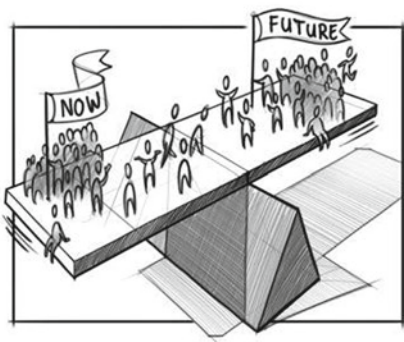
Stop de verspillings van je talent en maak werk van je ambities.

Alles wat je kunt doen voor een gelukkige wereld.

Waarom wij de eerste generatie zijn met perspectief op een duurzame planeet.

Het kantelpunt komt eraan!

Zeven natuurlijke routes naar een hoopvolle toekomst.

Volgens oosterse vechtsporten ga je bij een gevecht de verbinding met de ander aan, de dans met de ander. Het gaat (net als in de reis van de held) om dansen met de draak. Wat heeft die ander nodig en wat is jullie gezamenlijke verlangen? Jouw boosheid levert tegelijkertijd veel krachtige energie die je kunt inzetten om datgene te veranderen waar je boos over bent. We zien de laatste jaren heel veel van zulke gedreven acties die ook in dit boek staan. Femke Slegers, Damaris Matthijssen, Babette Porcelijn, Sandra Barth, vanuit hun wil om datgene waar ze boos over zijn te veranderen, ontstaan er de mooiste initiatieven.

- Act, je onderneemt positieve actie. Je ziet mogelijkheden waardoor 'het gevaar' afneemt, verandert of transformeert. In de landbouw ga je over op agroecologie omdat die integrale aanpak diverse problemen tegelijkertijd oplost (biodiversiteit, schoon water, levende bodems, gezond voedsel). Of je gaat in je productiemethoden regeneratief en circulair werken. In de samenleving kan je samen met je gemeenschap zorgen voor een betere leefomgeving en in je bedrijf ga je je negatieve voetafdruk omzetten in een groene handdruk, in plaats van winst voor aandeelhouders kies je voor *steward owned* werken, et cetera. Of je gaat de barricaden op om de verandering af te dwingen, zoals de KlimaSeniorinnen in Zwitserland, Extinction Rebellion, Urgenda, Teachers for Climate, Milieudefensie en in 2024 nog Leonore Gewessler, de Oostenrijkse minister van Milieu.

Ook organiseren we ons om gezamenlijk iets te doen of ergens aandacht voor te vragen, zodat anderen zich ook bewust worden. Op social media doen we oproepen: 'plant een boom', 'stop de moord op dolfijnen', 'stop het gebruik van proefdieren'. Er moet veel gestopt en afgebouwd worden, maar het kan ook in een positieve actie vormkrijgen: 'doe mee aan...', 'draag bij aan...'

We zijn allemaal nodig!

Economisch antropoloog Jason Hickel en zijn boek *Minder is meer. Hoe degrowth de wereld zal redden* (Epo, 2020) vertelt over een onderzoek in de Verenigde Staten over de enquêtevraag: 'Ben je bereid meer te betalen voor voedsel, minder te consumeren en minder te vliegen als daarmee jouw kleinkinderen kunnen overleven?' Van alle ondervraagden gaf 68 procent een volmondig 'ja' als antwoord. Prachtig, denk ik dan. Dan zijn we toch bijna bij het *tipping point*. Maar als die 32 procent die niet meedoet doorgaat met vervuilen en hulpbronnen opmaken, dan overleven de volgende generaties gewoon niet. Daarom werd in een tweede ronde de vraag iets anders gesteld: 'Ben je bereid meer te betalen voor voedsel, minder te consumeren en minder te vliegen, als daarmee jouw kleinkinderen kunnen overleven, en als iedereen meedoet?' Daarop antwoordde honderd procent met 'ja'.

Ik hoop dat mede door dit boek honderd procent van Nederland mee gaat doen met de systeemverandering en 'ja' gaat zeggen. Dat betekent

dat we onze democratie en politiek anders moeten gaan organiseren, en wel nu. Lees daarvoor vooral hoofdstuk 3 Naar een nieuwe economie en hoofdstuk 9 De bewuste samenleving organiseert zich.

“Er gebeurt zoveel dat politiek en overheden de brede maatschappelijke beweging die er nu is alleen maar hoeven te ondersteunen.” — KEES KLOMP

Het kan en we weten hoe het moet, ook dat lees je in dit boek. Zoals lector en auteur Kees Klomp helder zegt: ‘We gaan de eerste economie (natuur) herstellen, de tweede economie (de burgers die nu de regeneratieve samenleving vormgeven) ondersteunen en de financiële economie (die de valse prikkels geeft) reviseren. Er is handelingsperspectief.’

Toekomstbeeld en handelingsperspectief

Het goede nieuws is dat we door al die bewustwording steeds beter gaan inzien waar we moeten ingrijpen om te redden wat er te redden valt, en om de bakens echt te verzetten. Steeds meer mensen geven aan dat ze echt een systeemverandering willen.

Grofweg moeten er dan twee dingen gebeuren: een herstructurering van de economie en een transitie om te gaan werken vanuit vrouwelijke principes. Dat betekent dat we de werkelijkheid zien als een complex, samenhangend systeem, faciliteren wat er zich wil ontfouwen, gaan sturen op relaties en verbinding, ontwikkeling van gemeenschappen ondersteunen, en sturen op leven en gezond zijn. Je kunt echter niet zomaar je bedrijf of je leven ombouwen, je hebt een toekomstperspectief nodig, een beeld van hoe de samenleving, je bedrijf of je omgeving eruit kunnen zien.

Gelukkig zijn er veel mensen, vaak kunstenaars, filmmakers en verhalenvertellers, die ons toekomstbeelden kunnen laten zien. Klimaatexpert Tim van Hattem is een van hen en hij maakte met zijn team een kaart van Nederland in 2120, een land waarin je best wilt wonen. Thea Beckman schreef vijftig jaar geleden al *Het Gulden Vlies van Thule* (Lemniscaat, 1989), een meeslepend jeugdboek over een land dat geregeerd wordt door vrouwen, en waar wederkerigheid en liefdevol omgaan met je medemens en met de natuur voorop staan. Een ander land, dat erg op het onze lijkt, valt Thule binnen. Deze op exploitatie gerichte Badeners begrijpen niet dat je zou kunnen leven zoals de Thulenen doen, terwijl ze zien en ervaren hoe vredig en welvarend Thule is. Een aanrader.

Anderen zijn uitstekend in staat om dat toekomstbeeld te co-creëren, bijvoorbeeld met behulp van sociale vormgeving of *social design*. Onder meer The Turn Club en de Regeneratie Coöperatie nemen ons mee in het samen dromen en die dromen waarmaken.

THE
TURN
CLUB

 <https://rebrand.ly/o8791pz>

 <https://rebrand.ly/3e777a>

MaatschapWij

 <https://rebrand.ly/b2e00f>

Nynke Visser

<https://rebrand.ly/fgsyaqa>

TOELICHTING BIJ HET KWADRANTENMODEL VAN KEN WILBER, OOK WEL HET AQAL-FRAMEWORK GENOEMD

De bovenkant van de cirkel gaat over ons als individu; in het linker segment zie je wat er intern verandert, in je bewustzijn, waarden, intenties (Change the story). In het segment rechtsboven zie je hoe die interne verandering tot uitdrukking komt in nieuw gedrag, anders leven, nieuwe vormen van hoe je eet, doet, reist, werkt, recreëert (Change the future).

In de onderkant van Wilbers kwadrant zie je eenzelfde omslag plaatsvinden, maar dan bij het collectief: organisaties, buurt-gemeenschappen, bedrijven, provincie, gemeente. De cultuuromslag binnen een organisatie krijgt eerst vorm in een andere missie en strategie. Soms duurt het dan nog jaren voordat die verandering zich manifesteert in de wereld; dan zien we — ineens lijkt het — duurzame producten of diensten op de markt komen.

Voorlevers geven vorm aan de toekomst

In Nederland en Vlaanderen zijn er heel veel mensen, bedrijven, ambtenaren en NGO's die voor positieve actie kiezen. Ze bouwen nieuwe vormen, organiseren zich op nieuwe manieren en komen tot nieuwe vormen van eigendomsrecht. Door hun manier van denken, leven en werken, leven ze ons voor hoe het anders kan en hoe dat er dan uit ziet. Daar kunnen we ons aan optrekken, we kunnen hen volgen en hun aanpak of principes overnemen.

Die enorme onzichtbare beweging maak ik met dit boek zichtbaar. Alle mensen en organisaties die bezig zijn om de gewenste inclusieve samenleving om ons heen op te bouwen en letterlijk vorm te geven. Er wordt gewerkt op alle niveaus en in alle sectoren aan de omslag naar een economie die welzijn van mens en planeet vooropstelt. Haast zonder dat we het merken, want het staat nauwelijks in de krant en je moet op social media maar net in dat algoritme terechtkomen.

Voorlevers laten ons de ontluikende toekomst zien in hun manier van werken (biobased, circulair, natuurinclusief, regeneratief), hun manier van wetenschap bedrijven (participatief, transdisciplinair) en hun manier van organiseren en leidinggeven (vanuit ecosysteemprincipes, gemeenschappen en commons). In podcasts, boeken en films, gebaseerd op nieuwe verhalen van de werkelijkheid. In dit boek krijg je met een dwarsdoorsnede van dit aspect van de samenleving een aardig overzicht van al die voorlevers.

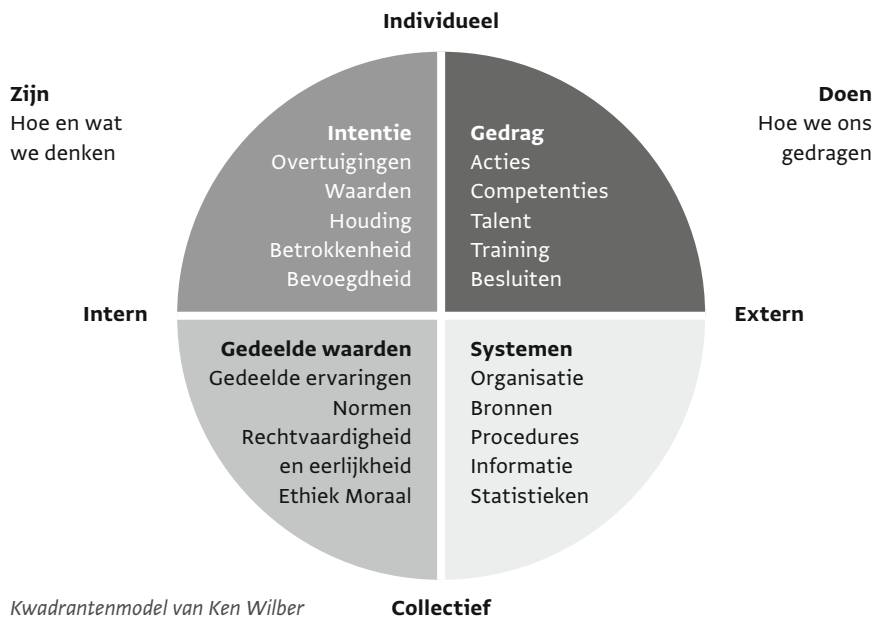
De onderstroom wordt zichtbaar

Hoe kan het, zul je je afvragen, dat we dit allemaal niet weten, niet zien? Voor een deel komt het doordat we afgeleid worden, onze aandacht wordt opgeëist door slecht nieuws, want goed nieuws scoort niet in de media. Als je wel goed nieuws wilt lezen, abonneer je dan op *De Optimist* en MaatschapWij, en de podcasts van Nynke Visser van Innivity en Cees van Lotriningen.

De onzichtbaarheid komt ook omdat je gewoon niet kunt zien wat er ondergronds aan het ontstaan is. Je herkent vast wel dat als je al een jaar of twee overweegt om vegetarisch of biologisch te gaan eten, niemand het in de gaten heeft totdat je het daadwerkelijk gaat doen. Dan wordt zichtbaar voor jouw omgeving dat er iets veranderd is. Je zoekt restaurants die vegetarisch en biologisch eten serveren, gaat anders boodschappen doen en misschien wel meer lokaal. Jouw besluit openbaart zich in de reële economie in nieuw gedrag.

De kwadranten van Ken Wilber

De Amerikaanse filosoof Ken Wilber laat met zijn kwadrantenmodel zien hoeveel incubatietijd nodig is voordat wezenlijke veranderingen zichtbaar worden in de werkelijkheid van alledag.

Veelbelovend

Vanaf 2020 zijn nieuwe initiatieven steeds meer zichtbaar geworden; al-
lemaal organisaties die na jaren intern broeden nu hun overtuigingen
en nieuwe inzichten in de praktijk brengen. We zien organisaties en
samenwerkingsverbanden die op hun manier aan een ecologische en
sociaal-inclusieve samenleving werken, zoals Gideon, een netwerk van
architecten, bouwers en aannemers die elkaar inspireren en ondersteu-
nen in duurzaam bouwen.

Of Marion Lijten van Arveco Bedrijfskleding, die zo boos werd over de
enorme hoeveelheden kledingafval die wij naar Afrika sturen, waar die
in zee gestort worden, dat ze een hele circulaire bedrijfstak opstartte.

De opkomst van nieuwe initiatieven is eigenlijk niet bij te houden,
daarom heb ik ze zichtbaar gemaakt in dit boek. Ik noem vast een paar
organisaties die pas na jaren broeden zichtbaar werden: Green Deal
Voedselbossen, de Regeneratie Coöperatie, het Ministerie van de Toe-
komst, de Donut Coalitie en Postgroei Nederland. Ook worden er nieu-
we organisatievormen en besturingsmodellen ingericht, zoals de Zoöp,
steward owned bedrijven, de commons, Rechten voor de Natuur, het bur-
gerberaad en gebiedscontracten. Het geeft mij hoop te weten dat ook
nu, terwijl je dit leest, bij heel veel mensen en organisaties deze interne
verandering van waarden en houding gaande is. Dat belooft wat: in de
komende jaren krijg je die nieuwe samenleving steeds meer gestalte.

Jan Rotmans zegt daarover in zijn boek *Omwenteling van mensen, organi-
saties en samenleving* (De Geus, 2017): 'Fenomenologisch is deze ontwik-
keling interessant omdat de nieuwe orde zo divers en schijnbaar ongeor-
ganiseerd is, en tegelijkertijd ongrijpbaar voor de bestaande orde. Deze

De bouwsector staat voor een enorme uitdaging. Om de klimaat-
doelen van Parijs te halen moet er
een wonder gebeuren. Verandering
wordt niet top-down opgelegd
of bedacht en uitgevoerd door
een klein clubje mensen. Om de
bouwsector echt in beweging te
krijgen en verandering te realiseren
gaan we samen aan de slag. Gideon
is een beweging met zelfsturende
tribes, die bestaan uit verschillende
mensen en verschillende bedrijven
en initiatieven. Met elkaar werken
we samen om ideeën te realiseren
en daadwerkelijke verandering op
gang te helpen.

<https://rebrand.ly/da59af>

Gideon
building transition tribes

Marion Lijten: 'Onze economie is
gebaseerd op steeds maar meer.
Wij willen dat doorbreken. De focus
kan niet liggen op het massaal,
razendsnel produceren, gebruiken
en afdanken van bedrijfskleding en
op inkoop voor de laagst mogelijke
prijs. Want de prijs die daarvoor
betaald wordt, is hoog. Denk aan
CO₂-uitstoot, microplasticvervui-
ling, een schrikbarend waterver-
bruik, chemische vervuiling van
grond en afvalbergen. We zijn een
kledingbedrijf, maar brengen toch
die naakte waarheid. En daarom
recyclen wij.'

<https://rebrand.ly/8w58izw>

De TEDx Talk van Matthijs Schouten.

 <https://rebrand.ly/x76x6fy>

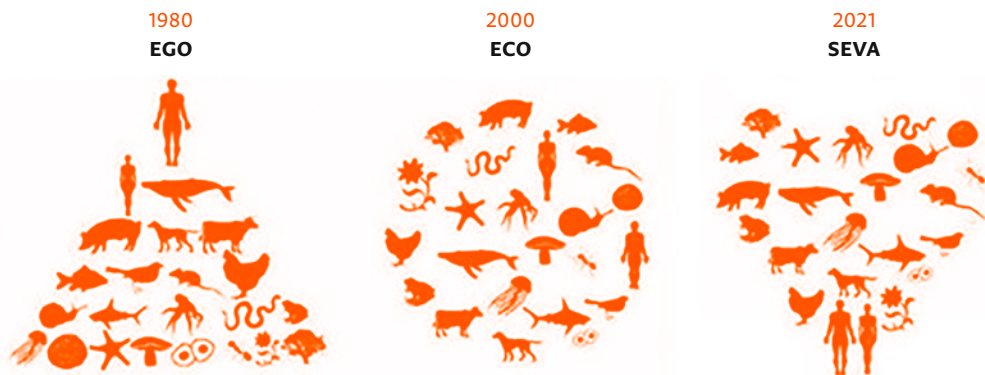

nieuwe macht moet zich nog vestigen en ontwikkelen. Het peloton (de mensen die graag mee de bocht om willen) haakt al aan bij de voorhoede en omvat in Nederland al bijna 1 miljoen mensen.’

We zijn nu ruim zeven jaar verder en misschien zijn we inmiddels wel met twee of drie miljoen mensen. Het *tipping point*, de kanteling, vindt plaats als 25 procent van een bevolking eraan meewerkt. De overheid heeft hierbij wel een belangrijke rol, die moet zich gaan verhouden tot die nieuwe orde en die vooral faciliteren.

Van ego naar eko naar seva

Wereldwijd is er al enige tijd een verandering gaande van de manier waarop wij ons verhouden tot de natuur. Wim Zweers schreef daar het boek *Participating in Nature, Outline for an ecologization of our world view* (International Books, 1998) over. Daarin zegt hij: ‘We gaan van almachtig heerser over de natuur (ego-gedreven), via beheerder van de natuur, naar partner van de natuur (eko, in samenwerking met) en door naar “de mens als deel van de natuur”. Dat is wat seva (uit het Sanskriet) betekent: dienstbaar zijn aan het grotere geheel.’ Dat laatste bewustzijn neemt sinds 2000 merkbaar toe. Precies hierover kun je veel inspiratie opdoen bij Matthijs Schouten, bijzonder hoogleraar ecologie en filosofie van het natuurherstel aan Wageningen University & Research en zijn lezingen en TED Talks.

Het Oikos-collectief wil herverbinding brengen in een gefragmenteerde wereld. Zij doen dit door het ontwikkelen van programma's, reizen en een community of practice, gericht op het verbinden van mens, natuur en samenleving.

 <https://rebrand.ly/6r2ocsj>

Jouw houding ten opzichte van de natuur verandert. Eerst handelde je misschien vanuit de houding ‘de mens als heerser over de natuur’. Oftewel, je mag alles doen met de natuur, dieren, oceanen, als het maar goed is voor mij. Denk aan intensieve veehouderij en het leegvissen van oceanen. Inmiddels is dat aan het veranderen naar een houding van ‘de mens als partner van de natuur’ of ‘de mens als onderdeel van de natuur’. Je gaat de natuur zien als het grote complexe systeem dat zorgt voor het klimaat, voor schoon water en voor alle voorwaarden voor ons leven. We begrijpen nog lang niet alles. Pas onlangs ontdekten wetenschappers hoe schimmels de communicatielijnen vormen tussen bomen en zelfs de voedseldistributie coördineren. Het is cruciaal dat wij onze houding tot de natuur bijstellen.

Om onszelf te oefenen gaan we graag te rade bij inheemse volkeren die ons al jaren vertellen en laten zien dat het anders kan. In Brazilië heeft de regering officieel het *Buen Vivir* (het goede leven) omarmd, waarin respect voor Moeder Aarde centraal staat. Matthijs Schouten constateert dat er in de afgelopen decennia een opmerkelijke verschuiving in grondhouding heeft plaatsgevonden in de westerse wereld. ‘Onderzoek laat zien dat voor meer dan tweederde van de huidige Nederlanders geldt dat ze zichzelf als deel van de natuur zien en tegelijkertijd vinden dat we als mens de verantwoordelijkheid hebben goed voor de natuur te zorgen. Nederland staat hierin niet alleen. Vergelijkbare ontwikkelingen zien we ook in andere westerse landen.’

Trends en bewustwording

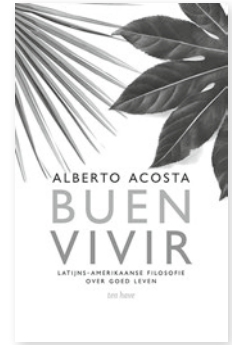
Behalve dat we ons tussen 2020 en 2025 enorm bewust geworden zijn van onze kwetsbaarheid en van onze afhankelijkheid van de natuur, zijn we ons ook meer bewust geworden van andere ontwikkelingen. En die zetten weer aan tot ander gedrag. We zijn gaan inzien dat ons geloof in de neoliberale economie en de van de werkelijkheid losgezongen financiële markten de veroorzakers zijn van de uitbuiting van mensen, landen, natuur, dieren en natuurlijke hulpbronnen. Vóór 2020 konden zulke dingen niet gezegd worden in het *NRC* of *Het Financieele Dagblad*, maar vijf jaar later wel.

We zijn ons bewust geworden dat we in een tijd van transities zitten. Die tijd is chaotisch en het is niet zo gek dat je af en toe niet weet waar je moet beginnen. Jan Rotmans van DRIFT (Dutch Research Institute for Transitions) schrijft daar veel over en roept ons op de chaos te omarmen, ons ertoe te verhouden en er niet van weg te lopen. Volkert Engelsman van het Sustainable Finance Lab moedigt ons aan nog even vol te houden, want de beweging die de nieuwe samenleving bouwt wordt sterker, steeds zichtbaarder en straks zijn we met meer dan 20 procent. Dan zal wat nu nog alternatief lijkt ‘gewoon’ zijn.

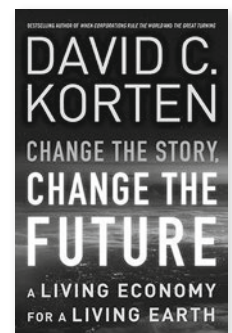
Transitie kan niet zonder transformatie

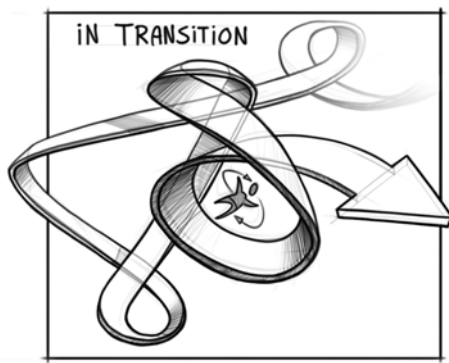
Als ons verhaal verandert en onze overtuigingen over hoe de wereld in elkaar zit, dan gaan we andere afwegingen maken over wat we werkelijke waardevol vinden. Daarmee transformeer je zelf, je gaat anders handelen, leven en werken. Dat persoonlijke transformatieproces gaat niet vanzelf, het wordt vaak getriggerd door iets dat je aangrijpt: ziekte, ontslag of ongeluk, het biedt je boosheid of een nieuw inzicht. Er zijn vijftigers die bij een bank werken die de schadelijke financiële belangen of de fossiele industrie ondersteunt. Zij worden door hun kinderen met de neus op de feiten gedrukt en maken vaak om die reden een draai in hun leven. Veel jongeren kiezen bij voorbaat voor een nieuwe manier van leven en roepen daarmee op tot transformatie van het onderwijs of van hun buurt.

Wereldwijd hebben de Verenigde Naties de zeventien duurzaamheidsdoelen ondertekend die we in hun samenhang moeten bewerkstelligen.

Buen Vivir is een Latijns-Amerikaanse filosofie over goed leven. In het boek *Buen vivir* inspireert Alberto Acosta je om na te denken over onze verhouding tot de natuur en elkaar, en over politieke bestuursvormen. Juist Ecuador, een van de kleinste Zuid-Amerikaanse landen, biedt een filosofie die van wereldbelang is. Die gaat over mensenrechten en een evenwichtige verdeling van rijkdom, maar ook over de rechten voor de natuur.

1	Being — Relationship to Self
2	Thinking — Cognitive Skills
3	Relating — Caring for Others and the World
4	Collaborating — Social Skills
5	Acting — Enabling Change

Maak kennis met de Inner Development Goals
<https://rebrand.ly/2daed0>

Wat zijn de Inner Development Goals?
<https://rebrand.ly/b53cac>

Duurzame voedselproductie moet hand in hand gaan met goed waterbeheer en tegelijkertijd uitbuiting uitsluiten en zorgen voor eerlijke verdeling van hulpbronnen en middelen. Als je daar werkelijk aan wilt voldoen, zal je werk moeten maken van de begeleidende Inner Development Goals, want zonder die persoonlijke transformatie komt je er niet.

Transformatie op verschillende niveaus

Peter Bootsma van Noorden Duurzaam en Groene Burgemeester van Groningen ziet die transformatie op verschillende niveaus gebeuren: persoonlijk, in gebieden of op plekken, bij overheden in beleid en in bedrijven. De Plek wordt daarbij steeds belangrijker. Verschillende ministeries en organisaties (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg, het kenniscentrum voor de waterschappen, het Functioneel Parket en de ministeries van Infrastructuur en Waterstaat, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, en Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur) richtten samen het programma 'Plek' op. Dat is cruciaal voor het stimuleren van kennisuitwisseling binnen en tussen regio's, en tussen regio's en nationale actoren. In 2024 kwam er een samenwerking tot stand met het programma Plekmakers, een maatschappelijk initiatief van bij regio's betrokken professionals. En lees vooral ook het verhaal van Rachelle Eerhart in hoofdstuk 10 Buurten, gemeenschappen en commons, die ons laat zien hoe de plek waar je woont van wezenlijk belang is.

Overigens lees je in bijna alle verhalen in dit boek terug hoe persoonlijke transformatie gelijk opgaat met de transitie naar nieuwe vormen van leven en werken die deze mensen in de wereld zetten.

Er is sinds 2020 een enorme toename van gemeenschappen. Mensen in buurten, wijken en gebieden die gezamenlijk het heft in handen nemen en zo voor *integrale* oplossingen zorgen voor de mensen, in verbinding met hun plek. Gezondheidszorg, ouderen, alleenstaanden, jongeren, lokaal voedsel, alles komt samen in stadslandbouw, voedselverbindingsplekken of lokale zorg. Er zijn steeds meer initiatieven voor ecodorpen, commons en het vrijkopen van grond, en er zijn op meerdere plekken gebiedsgebreven ontwikkelingen.

We zijn ons in de afgelopen jaren bewust geworden dat we niet bij de pakken neer hoeven te zitten, maar dat we zelf iets kunnen doen. Misschien niet meteen op grote schaal, maar ieder in zijn of haar eigen omgeving, in je eigen invloedssfeer. Ook zijn we ons bewust geworden dat de problemen op grotere schaalniveaus aangepakt kunnen worden als we ons verbinden in netwerken die juist dáár aan werken, zoals Foodwatch, Milieudefensie, Voedsel Anders, Transitiecoalitie Voedsel, Urgenda, Just Enough, Noorden Duurzaam, Voedselfamilies Zuid-Holland, Impact033, Caring Farmers, Caring Vets, Vogelbescherming, Bionext, enzovoort. Je komt ze allemaal tegen in dit boek.

Gezondheid geeft richting aan duurzaamheidstransitie

Nieuwe inzichten over de negatieve invloed van onze productiewijzen op de gezondheid van bodem, water, mens, plant, dier en dus op ons voedsel, zwengelen de omslag naar een regeneratieve samenleving aan. PFAS, pesticiden en Parkinson, microplastics, bestrijdingsmiddelen in groente en fruit, alles kruipt ons lichaam in. De bezorgdheid hierover groeit en is aanleiding om op andere manieren te kijken naar wat gezond zijn eigenlijk betekent.

Gezondheid is meer dan niet-ziek-zijn. Zelfs zorgverzekeraars ondersteunen de omslag naar gezond voedsel en een gezonde leefomgeving, omdat de rekening van de ziektekosten te hoog oploopt. Dat komt overigens niet alleen door die toename aan chronisch zieken, maar ook door perverse mechanismen in de gezondheidszorg die de kosten opdrijven. Deze inzichten zorgen ook voor meer ontvankelijkheid bij overheden en andere gevestigde instituties voor nieuwe inactieven. Je zult zien dat de duurzaamheidstransitie versneld wordt als we de gezondheid van mens, plant, dier, bodem en water (die we allemaal willen) bovenaan de agenda zetten. Gezondheid van mens en planeet als leidend principe bij besluitvorming, niet alleen in Nederland, maar ook in landen waar wij met pesticidengebruik voor onze veevoeder- en voedselvoorziening produceren.

Er is een versnelling gaande in de transitie

In sneltreinvaart worden we ons in brede lagen van de samenleving bewust van de ernst van onze negatieve impact op de aarde, klimaat, water, biodiversiteit en onze eigen gezondheid. Het wordt ook steeds duidelijker op welke aangrijpingspunten we kunnen veranderen, binnen beleid, onze manieren van produceren en consumeren en onze manier van leven. De mogelijkheden om er wat aan te doen worden ons duidelijk gemaakt door wat ik zichtbaarmakers noem: film- en documentairemakers, onderzoeksjournalisten, podcasts van interviews met voorlopers en festivals waar inzichten, inspiratie en aanpakken worden gedeeld.

Ook zijn er katalysatoren (versnellers). Mensen en gebeurtenissen die zorgen dat een proces tussen mensen makkelijker verloopt. Net als de communicatie- en schimmelnetswerken in de natuur, zorgen zij voor uitwisseling, wederkerigheid en complementair gedrag.

Krachtenbundeling — samen maken we het systeem gezond

Vanaf 2023 zie je dat verschillende organisaties en netwerken die naar een inclusieve samenleving en een nieuwe economie toewerken, meer samen op gaan trekken. Niet als grote koepels, maar zoals je samen dezelfde route loopt en elkaar af en toe vasthoudt terwijl je de heuvels en dalen door gaat. Die beweging wordt steeds groter, krachtiger en zichtbaarder. Ook dat wil ik laten zien met dit boek.

Agenda 2029 heeft de Sustainable Development Goals omgevormd naar een positief narratief waarin de mens, klimaat, natuur en oceanen weer ten volste kunnen floreren. Zodoende zijn er zeven-tien Realise Potential Goals. Deze doelen gaan om het 'realiseren van het potentieel van zowel de mens als de aarde'.

 <https://rebrand.ly/61d032>

Als associatie bij deze beweging geef ik vaak het beeld van verschillende organen in een menselijk lichaam: ieder orgaan heeft een eigen functie en een eigen daarbij passende vorm. De lever doet andere dingen dan de nieren, de bloedsomloop, de klieren, de longen of de spieren, maar samen maken ze het systeem gezond. Zo is dat ook in onze samenleving. Extinction Rebellion is net zo nodig als MVO Nederland, net zo nodig als de waterschappen, Bureau Burgerberaad, Vitens of We Are The ReGeneration. Gemeenten spelen net zo'n belangrijke rol als de burgers die in de gebieden wonen. Samen maken we het systeem weer gezond

In deze periode tussen 2023 en 2027 gaan we met elkaar de bloedsomloop en het bindweefsel organiseren tussen die organisaties. In een natuurlijk ecosysteem praten we dan over *mycelium*, het verbindende, voedende en communicerende netwerk. Het gaat om in gesprek gaan, de dialogen organiseren en nieuwe vormen van organisatie en regelgeving vinden waarmee we onze leefomgeving regenereren. Om andere vormen van mobiliteit ontwikkelen waarmee we kunnen sturen op preventieve en integrale gezondheid en nieuwe vormen van onderwijs die jonge mensen helpen om hun kwaliteiten te ontplooien en zich zo kunnen ontwikkelen tot positief ingestelde en verantwoordelijke mensen.

Wijzelf brengen onze geliefde aarde in groot gevaar. Bossen worden net zo zeldzaam als eenhoorns... Als we blijven leven zoals we dat nu doen, zal er geen wereld overblijven om te redden. Dat is wat Ben Okri (Booker Prize 1991) bepleit in deze ingrijpende bundel. Hij verbeeldt boodschappen die van voorbij het einde aan ons zijn doorgegeven door diegenen die dat zagen aankomen, en die ons duidelijk maken dat we nú moeten veranderen. Door fictie, essay en poëzie te combineren, toont Okri met *Tiger Work* zijn klassieke samenspel van verhalen vertellen, fantasie en magie.

Wij zijn de goden die moeten ingrijpen in de grootste crisis uit de geschiedenis

Het volgende gedicht van Ben Okri, *De Aarde Huilt*, is oorspronkelijk gepubliceerd in het Engels in *The Guardian* van 5 augustus 2023, Nederlandse vertaling door Nigel Harle, met dank aan Miek Zwamborn. Ben Okri is een met de Booker Prize bekroond auteur en dichter. Zijn boek *Tiger Work. Stories, essays and poems about climate change* (Apollo, 2023) is een verzameling verhalen, essays en gedichten over de klimaatcrisis.

De Aarde Huilt
Woorden voor de dag.
Ontkenning. Gerechtigheid. Recht
op betoging. En de Aarde huilt.
O, wanneer worden we wakker?
Stervende Golfstroom.
Aanstormende nadagen.
Klimaatmigranten. Olievlekken.
Mondiaal koken. Koolstof-
emissies. Netto nul.
Fossiele brandstoffen-nachtmerrie.
Dolende toorn van de wereld,
op zoek naar een onderkomen.

Wie geeft deze crisis
die boven ons hangt een stem
die de harten en geesten
van mensen ontsluit?
Rampen op komst. Verstoppertje
spelen stopt het niet weg.
De jeugd wil de waarheid.
Alleen de waarheid zal ons redden.

Tijd om wakker te worden, voor de avond valt.
Schaduw doen voor ons op.
De Aarde trilt. Insecten sterven.
Bloemen diep in rouw. Wanneer daagt de
waarheid? Wanneer vatten wij moed
dit historisch uur waarlijk te benoemen?
Hoeveel van ons moeten sterven
eer regeringen deze klimaatcrisis
voorrang geven? Wij zijn de niet zo langzame
zelfmoord van de wereld. Wij zijn de niet zo
snelle redders van de wereld. O, wat zou ik ervoor geven
één persoon de waarheid van onze wereld
te laten inzien, elke microseconde dat ze
de lucht, de zee en de bossen vergiftigen.

Als we opstaan als één in vrede en waarheid
en schoonheid, zullen ze luisteren? Moeten
we schreeuwen om gehoord te worden? Moet de Aarde
bloeden om gekoesterd te worden? Heeft de wereld
niet genoeg gebloed? Hoe krijg je
de oren van de wereld zonder angst
aan het luisteren — moedig te luisteren?

We hebben een nieuwe taal nodig
die huult en streelt tegelijk,
een nieuwe taal die zowel
angst inboezemt als hoop geeft, die

de waarheid spreekt en tegelijk overstijgt
in één en dezelfde adem. Want de mens
is een broos vat dat het licht niet aankan
en toch de duisternis schuwt.
Moeten we een nieuwe soort worden?
Moet de mens opnieuw gemaakt worden
om de harde waarheden van deze tijd te beseffen?

Voor zo'n vernieuwing is er geen tijd.
Nieuw worden moeten we nu, stante pede.
Want de tijd gaat niet op ons wachten, met
alle ellende en gif die we in de buik en de ziel
van de natuur hebben uitgespuwd.
De tijd wacht niet tot we volwassen
genoeg zijn een oplossing te bedenken
na lange overpeinzing en uitstel.
Door wat wij mensen hebben gedaan
moeten we onze eigen transformatie
nu versnellen, midden in de crisis die we
over onszelf hebben afgeroepen.

Geen goden die ons hieruit redden.
Wij zijn de goden die het moeten klaren.
Wij zijn de goden die moeten ingrijpen
in de grootste crisis uit de geschiedenis
van het menselijk bewustzijn zoals wij dat kennen.
Wij zijn de goden die dit verhaal
moeten keren. Het kan de bijen en de bomen
en de vissen en de lucht en toekomstige generaties
volgens mij weinig schelen hoe we het doen.

Het enige wat voor ze zal tellen is dat
we het op een of andere manier, met
intelligentie, met passie, met opoffering,
met onze stemmen, onze keuzes, onze gaven,
onze woede, onze liefde, onze wonden,
met onze gebreken, onze moed,
onze zekerheden, onze twijfels, onze angsten,
onze eenzaamheid, onze solidariteit, onze stijl
of gebrek aan stijl, onze onhandigheid,
onze jeugd, onze leeftijd, onze dood en onze geboorte,
voor elkaar krijgen, dat we de klimaatramp
omkeren die in de coulissen van deze zesde akte
van het menselijk blijspel of treurspel wacht.
Het enige wat voor ze zal tellen is dat
we weer een nu, een verleden, een droom,
een hoop, een leven, een toekomst mogelijk
maken voor de bewoners van deze magische Aarde.
Daartoe worden we geroepen.
Dat is in deze tijden ons lot.

Over de auteur

Jelleke de Nooy van Tol werd door Herman Wijffels in 2010 al ‘een vroeg-vrouw van de nieuwe tijd’ genoemd, iemand die actief de nieuwe ecologische samenleving geboren helpt worden.

Al vroeg leert ze over de werking van complexe systemen, de basis voor het begrijpen van de samenhangen in bodem, water, natuur, planten, dieren en mensen. Het rapport van de Club van Rome en het boek *Silent Spring* (Houghton Mifflin, 1962, in het Nederlands uitgegeven onder de titel *Verstild voorjaar*, Athenaeum, 2022) van Rachel Carson, schudden haar wakker en inspireren tot actie.

In haar studie landschapsarchitectuur en planologie wordt het mens-plaats-systeem een leidend principe; de cultuur en waarden van mensen in een gebied bepalen hoe zij omgaan met dat gebied. Staat het maken van winst voorop of respect voor Moeder Aarde, worden besluiten genomen vanuit vorige en toekomstige generaties, is de gemeenschap richtinggevend of een bedrijf?

Lange tijd werkt en woont Jelleke in ontwikkelingslanden. Het samenwerken met de mensen daar en hoe zij vanuit een andere bril naar de werkelijkheid kijken, brengt haar veel inzichten. Daar zijn de zorg voor Moeder Aarde, de onschatbare waarde van *extended families*, en het denken in generaties vanzelfsprekend. Het leven gaat daar gewoon door, ook als er geen water of elektriciteit is. Zo ontdekt ze dat het leven over heel andere dingen gaat dan materiele zaken en dat het sociale netwerk en de verbinding met de plek wezenlijk zijn. In haar werk daar zijn integrale aanpakken vanzelfsprekend.

Ook wordt schrijnend duidelijk hoe westerse landen nog steeds de zogeheten ontwikkelingslanden exploiteren. Hun water en bodems worden gebruikt en gedegradeerd ten bate van de productie van ons voedsel (palmolie en groene asperges), ten behoeve van onze materiële behoeften (planten en bloemen), en onze verdienmodellen op soja en visafval voor veevoerders. Dat inzicht is haar motivatie om vol in te zetten op de wereldwijde omslag naar agroecologie, op de ontwikkeling van bioregio's en een andere economie die zich richt op het welzijn van planten, dieren, oceanen, ecosystemen en de mens.

Tussen 2004 en 2019 werkt Jelleke op verschillende manieren samen met boeren en wetenschappers aan de transitie in landbouw en gebiedsontwikkeling. Haar drive is steeds de omslag naar een duurzame wereld. In haar boeken *Heel de wereld, Op weg naar agro-ecologische landbouw en genoeg goed voedsel voor iedereen* (NVLV, 2013), *Niet Normaal! En hoe 't anders kan...* (Eburon, 2019) en *Toerisme is dood, leve de reiziger, Reisgids voor de transitie* (Pelckmans, 2022, geschreven samen met Elke Dens, Dieuwke Reuvers en Herman Toch) laat ze zien hoe we langzaam maar zeker bezig zijn om de omslag naar die ecologische samenleving te maken.

Tussen 2020 en 2021 regisseert en faciliteert Jelleke de TransitieMotor, een beweging van mensen, organisaties en bedrijven uit uiteenlopende sectoren die in hun werk de nieuwe samenleving bewerkstelligen. In de praktijk van alledag geven ze handen en voeten aan de nieuwe regeneratieve samenleving, en bundelen in toenemende mate hun krachten. Haar grote verlangen is om die beweging zichtbaar te maken, zodat alle mensen in Nederland die anders willen (zo'n 70 procent) kunnen zien wat er al gebeurt, kunnen aanhaken en weer hoop krijgen.

Om te zorgen dat deze beweging zichtbaarder en krachtiger wordt en toegroeit naar een systeem van invloed, is Jelleke vanaf 2024 actief als voorzitter van het bestuur van de stichting WEALL Nederland.

De nieuwe samenleving is er al!

Middenin de turbulente *Transition Twenties* tussen 2020 en 2030 ontstaat er, bijna ongemerkt, een nieuwe samenleving. Overal om ons heen bouwen mensen, bedrijven, organisaties en gemeenschappen in alle sectoren aan een betere toekomst: onderwijs, zorg, bouw, economie en landbouw. Je merkt het nauwelijks, omdat het niet in het nieuws komt en zich vaak buiten je eigen bubbel afspeelt.

Voorlevers zijn al die inspirerende mensen, bedrijven en organisaties die ons met hun manier van werken voorleven hoe het anders kan. Ze laten ons zien hoe we in harmonie met onze planeet kunnen leven. Met welzijn voor mens, dier en natuur, hier en daar, nu en in de toekomst.

In *Voorlevers van de nieuwe samenleving* (herziene editie) van Jelleke de Nooy van Tol krijg je inzicht in de groeiende beweging voor positieve verandering met concrete voorbeelden van innovatieve oplossingen. Met verhalen die maken dat je anders gaat kijken, denken en handelen, en met mogelijkheden om deelt te nemen en het verschil te maken. Boordevol praktische inzichten en inspiratie voor persoonlijke en professionele groei.

Al in 2010 wordt Jelleke de Nooy van Tol word 'een vroedvrouw van de nieuwe tijd' genoemd. Zij helpt de nieuwe ecologische samenleving geboren worden en faciliteert de omslag naar een duurzame wereld. Al vroeg in haar leven leerde ze over de werking van complexe systemen en de basis voor het begrijpen van de samenhang van bodem, water, natuur, planten, dieren en mensen. Eerder schreef ze *Heel de wereld* (2013), *Niet normaal* (2018) en *Toerisme is dood, leve de reiziger* (2022)